

Mobil iletişimde yeni mobilite gerçeği

Ayşe Zafer Başkaya¹

Özet

Haberleşme araçları son yıllarda geleneksel iletişim formatını değiştirerek daha kişisel iletişim ortamlarına dönüşmeye başlamıştır. Mobil iletişimin bunda önemli bir rolü vardır. Mobil teknolojideki gelişmeler insanlara uzaklıkları iletişimle kısaltmak, zaman kısıtlamasının üstesinden gelmek için güç vermiştir. İnsanları caddede yürürken, otobüs, tren veya metroda cep telefonları ile konuşurken görmek çok olağan olmuştur. Artık mobil teknolojinin hızla gelişip yaygınlaşması ile cep telefonuna sahip olmak günümüzün yeni mobil toplumuna dahil olmanın bir koşulu sayılmaktadır

Anahtar sözcükler : yeni mobilite, mobil iletişim, mobil teknoloji

New mobility reality in mobile communication

Abstract

Communication devices have changed their traditional formats and have become more personal communication medium in recent years. Developments in mobile technology have given people power for overcoming time boundaries, shortening the distances through communication. It has been common today to see people using mobile phones while walking on the streets or in buses, trains and public spaces. Because of rapid adoption by societies, mobile phone is considered as a requirement for social inclusion of today's new mobile way of life.

Keywords : new mobility, mobile communication, mobile technology

Giriş

Mobilite kavramı çok değişik ve farklı şekillerde algılanmaktadır. Mobilite bazen daha çok mobil teknoloji uygulamalarında geçerli olan sadece “taşınabilir” veya “kablosuz” olarak, bazen de mobil iş, mobil ofis terimlerinde “uzak”, bazen de mobil toplumlar, mobil hayat gibi kavramlarda da “esnek” anlamıyla eşdeğer kullanılmaktadır. Tarihten de bilineceği gibi yeni kavramların ve oluşların başlangıç süreçlerinde tanım ve kullanım farklılıklarının olması olağan sayılmaktadır.

Mobilite yeni bir kavram olmamasına, örneğin yıllardır yolda kamyon sürücülerinin veya denizcilerin haberleşmek için mobil iletişim teknolojisi olarak radyo sistemlerini kullanıyor olmalarına rağmen, mobil teknolojinin bugünkü kapsamda kullanılması yeni sayılmaktadır. Önceleri belli çevrelerde bulunan mobil teknoloji ve fonksiyonları ofis ve kontrol odalarından, caddelere, kamusal alanlara çıkmıştır. Mobil teknolojinin çok yaygınlaşması özellikle mobilite ile ilgili konuların içeriğinin değişmesine neden olmuştur. Yakın zamana kadar yapılan mobilite

¹ Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi

çalışmaları çoğunlukla iş ağırlıklı olup, ofis ve kontrol odalarını temel almaktaydı. Mobiliteye sadece uzaklıklar arasında ulaşım aracı olarak gören coğrafi perspektiften bakılmakta, tartışmalar yalnızca mobil teknolojinin insan aktivitelerindeki coğrafi engelleri nasıl azaltacağı yönündeki fonksiyonel analizlerini kapsamaktaydı.

1. Mobilite kavramı

Mobilite araştırmalarının kısa geçmişine bakıldığında ortak kabul edilmiş bir kavram tanımına pek rastlanmamaktadır. Genel olarak *mobil* terimi, verilen bir birimin hareket edebilme veya ettirilme durumu, *mobile* ise hareketi sağlama kabiliyeti olarak anlaşılır. Mobil hareket ettiği veya ettirildiği sürece fiziksel veya fiziksel olmayan, somut veya soyut herhangi bir şey olabilir. Dolayısıyla mobil ve mobilite çok geniş çeşitlilikte durum ve kabiliyetleri işaret etmektedir. Mobilite bazen fiziksel bir hareket bazende birbirleriyle iletişim için mobil teknoloji kullanan insanlar arasındaki etkileşim anlamında kullanılmaktadır. Daha farklı bir anlatımla, mobilite insanın fiziksel hareketi olduğu gibi diğer insanlarla uzaktan etkileşimi veya bilgi kaynaklarının hareketi olarak da tanımlanabilmektedir. Cresswell (2006) hareket ve mobilite kavramlarını ayırarak, hareketi “obje, insan ve fikirlerin konumlar arasında dolaşmasına izin veren yer değiştirme eylemi” olarak nitelendirmiştir.

Kaufmann ve diğerleri (2008) mobiliteyi insan ve objelerin gerçek ve sanal uzamdaki hareketi olarak kabul ederek *uzamsal mobilite* terimini kullanmışlar, uzamsal mobiliteyi daha da genişleterek, sadece çift yönlü seyahat ve tekrarlanan günlük mobilite dışında tek-yönlü, dönüşü olmayan göç etme veya ikametsel mobiliteye değinmişlerdir. Onlara göre uzamsal mobilite başlangıç ve varış noktaları arasındaki zamandan ibaret olmamalıdır ve sosyal yaşamın yapılandırılması ve sosyal bütünleşme olarak da görülmelidir. Ayrıca mobilitenin sosyal boyutundan, çok anlamlı özelliğinden bahsetmek gerektiğini savunurlar.

Bonns ve Kesselring (2001) sosyal ancak daha kısıtlı mobilite tanımlamasını tercih etmişlerdir: “insanın belirli proje ve planları hareket halinde gerçekleştirme becerisi”. Ayrıca yeni olan motilite² - mobil olma kapasitesi kavramından da bahsetmişlerdir. Biyoloji ve tıp dalında hayvan veya insan organının hareket kapasitesi olarak tanımlanmış olan bu kavram Kaufmann ve diğerleri(2008) tarafından “mobilite alanında olası eylem kümesinden uygun olanı benimseme yolu ve bu yolu kullanarak kişisel projeler geliştirme” olarak yorumlanmıştır. Onlara göre aynı zamanda motilite bir kişinin mobil olma kapasitesini tanımlayan bütün faktörleri (amaç, strateji, tercihler ve beceriler) de kapsar ve insandan insana yoğunluğu değişebilen mobil olma eğilimi olarak da ifade edilebilir. Hareket ile motilite arasındaki fark da şöyle de açıklanabilir: Hareket mobilite performansını belirtir, motilite ise mobilite potansiyeline işaret eder. Kaufmann ve diğerleri(2008) mobilite kavramındaki kısıtlamaları, sınırları aşmak ve daha kapsamlı mobilite tanımı yapabilmek amacıyla mobiliteyi üç boyutta ele almışlardır: *hareketler, ağlar ve motilite*.

Hareketler tam olarak coğrafi bir boyuta sahiptir. Başlangıç ile bir veya birkaç varış noktaları arasında gerçekleşir. Harita üzerinde saptanabilir ve akış şekline göre ölçülebilir.

² **motilite** : biyoloji ve tıpta kullanılır ve bir organizmanın hareket kapasitesi anlamına gelir. (örneğin bir balığın motilitesi). Sosyolojide Bauman tarafından “Liquid Modernity” (2000) adlı kitabında mobil olma kapasitesi anlamında, ayrıca hareket halindeki bedeni tanımlamak üzere Mol ve Law’ın (1999) sosyolojik analizlerinde kullanılmıştır.

Hareketler sadece ulaşım ile ilgili değildir. Örneğin telefon da başlangıç ve varış noktası olan bir harekettir. Sadece insanlar değil obje, fikirler ve bilgiler de hareket edebilir. *Ağlar* hareketler sistemi olarak tanımlanabilir. Teknik ağlar (ulaşım, telekomünikasyon, posta vs.) altyapının ve servislerin ve bu servislerin erişim koşullarının kalitesi ile tanımlanabilir. Buna karşın sosyal ağlar kurumlaşmış ilişkiler kümesi olarak nitelendirilebilir. *Motilite* insan, obje, fikir veya bilginin sosyal ve uzamsal hareket etme kapasitesidir. Kapasite, kişi veya grubun erişimlerinin her şeklini, bu erişimlerden faydalanmak için sahip oldukları becerileri ve bu becerilerle neler yapılabileceklerini ve ayrıca uygun buldukları veya bulmadıkları hareket olanaklarını kapsar. Mobilite bu üç boyut arasındaki durum değişikliği olarak görülebilir. Bu üç boyut arasında olabilecek durumlar örneklerle aşağıda incelenmiştir:

İnsan mobil olmadan hareket edebilir: Uzamdaki hareket kişinin durumunu değiştirmez. Örneğin uluslararası otellerde dünya konferans merkezlerini dolaşan bir işadamı bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. Coğrafi olarak yer değiştirirse de kendi durumu değişmez. Kendi aktiviteler dünyası farklı çevrelerle ilişkide değildir. *İnsan hareket etmediği halde mobil olabilir:* Bu duruma örnek olarak internet, e-posta veya skype kullanıcıları örnek gösterilebilir. Cep telefonu ile konuşan biri masada oturuyor olabilir ve hareket halinde değildir, buradan her mobil olanın hareket halinde de olacağı anlamına gelmemesi gerekliliği anlaşılmalıdır. Bir kitap okuyucusunun da kitabın karakterler dünyasına hayal ederek gidebilmesi de hareket etmeden mobil olma durumunu gösterir. *İnsan hem hareket halinde hem de mobil olabilir:* Burada aynı anda hem sanal hem de fiziksel mobiliteden söz edilmektedir. Örneğin araba kullanırken cep telefonu ile konuşulması.

Telekomünikasyon devrimi sayılan mobil teknolojinin kullanımının yaygınlaşması mobilite terimine başka bir anlam daha katmıştır. Soyut olan bilginin elektronik olarak akması başka bir deyişle mobil olması *sanal mobilite* kavramını ortaya çıkarmıştır. Elektronik olarak iletilen bir telefon veya e-posta uzamda insanın sanal bir uzantısını oluşturmaktadır. Sadece bire bir değil birçok alıcıya gönderilen mesajlar ise herkese açık mobil bilgi parçaları yaratmaktadır. Web sitesi tarafından alınan bilgiler de bilginin mobilitesine dolayısıyla sanal mobiliteye bir örnek olarak gösterilebilir. Urry(1999) bilginin internetten sanal olarak akmasını *ağırlıksız seyahat*, televizyondan tek yönlü halka açık önceden belirlenmiş iletimleri ise *hayali seyahat* olarak adlandırmıştır.

Bazı bilim adamları tarafından mobilite terimine sosyal mobilite bağlamında bireylerin ve grupların sosyal tabakadaki statü geçişleri ile ilgili sosyolojik anlamlar da atfedilmiştir. Burada sosyal ve uzamsal mobilite arasında bir ilişkiden söz edilmektedir. Sosyal mobilitedeki yükselme uzamsal mobilitede de artışa neden olmaktadır şöyle ki; sosyal statünün artması beraberinde telekomünikasyon servislerini kullanabilme, otomobil satın alma gibi imkanlara sahip olmayı getirmektedir; dolayısıyla fiziksel mobilite ve sanal mobilitenin artmasına sebep olmaktadır. Aksi yönden de düşünülürse daha geniş bilgi ve sanal erişim, fiziksel olarak daha fazla hareket, sosyal mobilitede de artış için teşvik ve olanak sağlama anlamına da gelebilmektedir. Başka bir deyişle bir yerde telekomünikasyon kullanımı ne kadar çoksa o kadar da çok sosyal mobilite vardır.

2. Mobilitenin Özellikleri

Bağlanabilirlik/Erişebilirlik: Daimi iletişim insanların her an her yerde erişilebilir ve bağlanılabilir olması durumunu belirtir. Mobil bağlanabilirliği, kullanıcılar ile makinelerin, makineler ile makinelerin ve kullanıcılar ile kullanıcıların bağlanabilirliği, diye gruplandırmak mümkündür. Ağ kapsamı ve bant genişliğinin artması kullanıcıların konum ve uyumlu ağ eklentileri

gibi konulara bağımlılıktan kurtulmalarını sağlamıştır. Erişilebilirlik ise mobil bağlanabilirliğin bir sonucudur. Mobil taşınabilir cihazlar sayesinde kullanıcıların her hangi bir yerde herhangi bir zamanda ulaşılabilir, erişilebilir ve yerlerinin saptanabilir olmasıdır. Erişilebilirlik potansiyel hareketle ilgilidir, zaman, yer ve sınırlamalara göre olası mobilite çeşitliliğidir. Sanal erişilebilirlik için geçerli olan sınırlamalara, anti-virüs programlarının e-posta ve web sitelerini virüslerden korumak amacıyla kullanımı veya bazı web sitelerindeki sansürler örnek gösterilebilir.

Hız: Fiziksel ve sanal mobilite gelişmesi, insan ve bilginin zaman ve uzamdaki hareket hızlarının da arttığını göstermektedir. Bazı bilim adamları hızın, modernitenin temelini oluşturduğunu, modern toplumun birincil kültürel ikonu ve aynı zamanda varoluş düzeni mobilite üzerine inşa edilmiş şehirlerin bir evrimi olduğunu, dinamizm ve ilerlemeyi sembolize ettiğini belirtmişlerdir. Virilio (2006), “speed and politics” adlı kitabında daha da ileri giderek ticari internetin yaygınlaşmasından çok önce “askeri-endüstriyel demokrasilerin, bütün sosyal kategorileri, hız düzeninin bilinmeyen askerlerine dönüştürmeyi başardığından” bahsetmektedir.

Sosyal bir değer olarak oldukça önem kazanan bilgi, kaynak ve sermaye iletimindeki hız, ekonomik etkinlikleri de arttırmıştır. Mobil teknolojilerin girişi ile teknolojilerin daha çabuk ve kısa yenilenme ve benimsenme zamanı yaşanmaya başlanmış, üretim ve tüketim hızlanmış, ancak gittikçe sınırsız hıza olan ihtiyaç da artmıştır.

İnsanın günlük metropol yaşamındaki hızı, akıl ve gözün kısmi, hatalı görme ve yargılamaya alışır hale gelmesine yol açmıştır. Artan mobilite ve hız, izlenimlerin birbirini silmesine dolayısıyla da izlenimlerin ve doğal hareketlerin daha derin özümsemesinin engellenmesine ve ayrıca sürekli azami tepki vermeye zorlanan insanların sonunda hiç tepki vermez duruma gelmelerine neden olmaktadır. Modern kültür, kent ve birey arasındaki ilişkiler üzerine kapsamlı düşünen sosyolog Simmel(1950) metropollerdeki insanlar hakkında şöyle yazmıştır: dünyadan bıkkınlık tavrı metropolle doğrudan doğruya bağlantılı ruhsal bir fenomendir. Dünyadan bıkmının temelinde ayırt etme yeteneğinin körleşmesi, anlam ve değerlerin öneminin yitirilmesi yatar. Bıkkın kişi çevresini aynı, yavan ve gri tonda algılar; çevresinde tercihe degecek bir deneyim göremez.

1876'lara geri gidildiğinde telefonun bulunması sanal mobilite dünyasına anıdalık ve doğrudanlık kavramlarını getirmiştir. Geleneksel posta servisi ve telgraf iki parti arasında gecikmeli iletişimi, telefon ise tamamen gerçek yaşamdaki insan etkileşimini andıran çift yönlü ve eş zamanlı iletişime olanak sağlamıştır. Günümüze gelindiğinde sürekli artan bant genişliği, internet hızının katlanmasına dolayısıyla ses bağlantısı, resim, video veri dosyalarının iletiminin doğrudan ve anında sağlanmasına neden olmuştur.

Verimlilik: Bağlanabilirlik, erişilebilirlik, anıdalık ve doğrudanlık mobilitenin teknoloji temelli özellikleridir. Artan hızlar ulaşılabilirlik, erişilebilirlik ve bağlanabilirliğin daha az zamanda, daha az para yatırımı ile yapılması anlamına gelmektedir. İnsan doğası günlük etkinliklerini olabildiğince verimli bir şekilde yapmaya çalışma eğilimindedir. Mobil teknolojiler sayesinde kullanıcılar, bürolarından uzakta veya yolda herhangi bir zamanda bilgi ve insanlara erişme olanağına sahip olduğundan üretim seviyesi oldukça yükselmiştir. Sürekli seyahat etmek durumunda olan mobil iş adamları havaalanlarında ve otellerde geçirmek zorunda kaldıkları ölü zamanları, bu yerlerde de şirket bilgilerini daha verimli bir şekilde kontrol etme, düzeltme, gözden geçirme ve değerlendirme fırsatı bulmaktadırlar.

Ani ve zamanla yarışan ihtiyaçlara cevap verebilme konusunda mobil teknolojiler masraf ve harcamaların azalmasına neden olmaktadır. Tek bir cihazla değişik birçok mobil uygulamaları gerçekleştirmenin donanım masraflarını düşürmesinin yanı sıra kullanıcının cihazla olan yakınlığının, becerisinin ve faydalanma seviyesinin artmasını sağlamaktadır. Konuma ve zamana duyarlı işler mobilizasyon için çok iyi adaylardır. Tam etkinliğin olduğu noktada bilginin sağlanması (doğru bilginin doğru yer ve doğru zamanda aktarılması) iş verimliliğini ve karar verme etkinliğini arttırmaktadır.

Mobil teknolojinin sağladığı kolaylıklardan bir tanesi de kullanım kolaylığıdır. Mobil cihazların gittikçe artan fonksiyonallitesi ve kullanıcı dostu tasarımları sayesinde benimsenmesi ve yaygınlaşması sağlanmıştır. Mobil telefonlar ve taşınabilir bilgisayarlar göz alıcı tasarımları, küçülen boyutları, ağırlıkları, oyunlar, hesap makinesi, radyo, TV ve kamera gibi birçok iletişim dışı aksesuar donanımının eklenmesiyle ses iletişim aracı olmaktan çok görsel ve kamusal iletişim aracına dönüşmüştür.

İmmobilite: Mobilite madalyonunun öteki yüzü olan sabitlik, değişmezlik ve durağanlık anlamına da gelebilen immobiliteden ayrı düşünülemez. Mobilite ve sabitlik, akışlar ve yerleşiklik birbirlerini tamamlayan kavramlardır. (Kellerman, 2006) Mobil teknolojilerin gelişmesi ve yaygın olarak benimsenmesi daha önceleri sınırlılık, hiyerarşi ve şekil üzerine odaklanmış bilimsel araştırmaların süreç, sürekli iletişim ve mobilite konularına yönelmesine neden olmuştur. Sosyologlar genel olarak günümüzde yeni sayılan hareket ve dinamizmin iyi, eski değişmezliğin kötü olduğunu düşünme eğilimindedirler ancak mobiliteye verilen değer kadar sabitliğinde eş değer olduğu ve öneminin göz ardı edilmemesi gerekliliği unutulmamalıdır. Bazı bilim adamları yeni toplum teorilerinin mobilite ve sabitlik üzerine kurulmasını ve eski sabitlik ve yeni mobilite arasında günümüzdeki ilişkinin sorgulanmasını önerirler. Günümüzde insanlar ile mal, bilgi ve fikirlerin sirkülasyonu tarafından oluşturulan mobilite ve sabitlik arasında bir denge değişimi söz konusudur ve bu değişime örnek olarak iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle en temel sayılan ev ve iş konumları arasındaki geleneksel ayrımın yok olmasından bahsedilebilir. Ev ve iş etkinlikleri artık internet, cep telefonlarının kullanımı ile iç içe geçmiştir. Evler home-ofislere dönüşmüş, ikamet edilen yer mobil ve geçici bir konum olarak görülmeye başlanmıştır. Hatta bazı bilim adamları daha da ileri giderek şehirlerin de çözüleceğini gündeme getirmişlerdir.

Urry(2004), mobilite ve sabitlik üzerine gözlemlerin, kişisel mobilitelerin teorileştirilmesinde karmaşık sosyo-uzamsal farklılıklara, insanlar ve yerler arasındaki karmaşık ilişkilere işaret ettiğini belirtir. Ona göre yerler ve insanlar faaliyetlerle birbirine bağlı olup, bu faaliyetler aralıklı olarak bu fiziksel yerlerde gerçekleştirilmektedir. Faaliyetler yerlerden bağımsız düşünülmemelidir.

Mobilitelerin günümüzdeki önemi ve sanal mobilitelerin artan çeşitleri ve karmaşıklığı immobilitenin rolünün küçümsenmemesini gerektirir. Mobilite insan etkinliklerinde baskın olsa da immobilitenin de mobil dünyada durulan noktalar olarak düşünülebilir başka bir deyişle durağanlık immobilitenin oluşmasını sağlar. “Akışlar alanı yaratmak için hareket ve mobilite kuvveti, ancak geçici dengelerle oluşturulabilir.” (Massey, 2005) “Uzam harekete izin veriyorsa, yer de duraktır; hareketteki her durak, konumun yere dönüşmesine olanak verir.” (Tuan, 1977). İnsan hareketlerinin bir başlangıç bir de varış noktaları vardır ve bu noktalar sabittir. Bunlar immobil konumları işaret etmektedir. Örneğin internet servis sağlayıcılarının ve cep telefon teknolojisindeki baz istasyonlarının konumları sabittir. İnsanların fiziksel veya sanal olarak mobil olmalarını sağlayan telekomünikasyon veya başka sektörlerde hizmet verenler *immobil insanlar* olarak tanımlanabilir.

Mobil teknoloji sayesinde dünyanın hemen her noktası erişilebilir ve birbiri ile bağlı hale geldiğinden “günümüzde şehirler bağlantı noktaları ve bilgi üretim, depolama, bakım merkezleri haline gelmiştir.” (Kellermann, 2006) Başlangıç ve bitiş noktalarının varlığı, mobilitenin bakım ve kontrolü için sabit konumlara ihtiyaç duyulması, mobilitenin her zaman immobilite ile iç içe olmasını gerektirmektedir. Artan mobilite, devamlı yer değiştiren hareket halindeki bireylerin yeni konumlar yaratması, değişmezlik ve mobilitenin aynı anda karışarak sabit ve dinamik insan alanlarına dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durum, sabitlik ve mobilite arasındaki geçişlerin, mobilite ve immobilite arasındaki sınırların değişmesi ve aradaki eski geleneksel farklılığın kaybolması şeklinde de yorumlanabilir.

3. Mobilite Tipolojisi ve Sosyal İlişkiler

Kristoffersen ve Ljungberg (2000), mobiliteyi “Bilgi Teknolojileri” kullanımını bağlamında tanımlamaya çalışmışlar ve değişik mobil teknolojilerin kullanımını coğrafi mobilite ile ilişkilendirmişlerdir. İnsanların fiziksel hareketlerini seyahat etmek, ziyaret etmek ve gezinmek şeklinde üç boyuta ayırmışlardır. Bu mobilite tipolojisi, insanların coğrafi hareketlerini ve belli bir mobilite türü için teknoloji kullanımını anlamada yararlı bir çerçeve sağlar.

Seyahat etmek ulaşım araçları olan araba, otobüs, tren ve uçakları kullanarak bir yerden başka bir yere gitme sürecidir. Bu tip mobilite genel olarak taşıt içindeki insanın mobilitesi olarak görülür. *Ziyaret etmek* başka bir yere hareket etmeden önce bir yerde belli bir zaman geçirilmesidir. Bir danışmanın müşterisinde zaman geçirmesi ziyaret etmek için bir örnek olabilir. *Gezinmek* ise yerel bir bölgede veya binada geçirilen zaman sürecidir. Bir çalışanın ofisinde çalışma saatlerinde gezinmesi gibi. Örneğin tele-iş çalışmalarının birçoğu (Bailey ve Kurland, 2002) seyahat ve/veya ziyaret etme türündeki mobilite üzerine yapılmıştır. Belloti ve Bly (1996)’in “yerel mobilite” üzerine analizi mobilitenin gezinme türü ile ilgilidir. Sürekli artan turizm ve insanların değişik ülkelere göçünün sosyolojik araştırmaları da mobilitenin seyahat etme türünü inceler.

Mobilitenin yukarıda sayılan her bir türü, değişik kalitedeki teknoloji kullanımını gerektirir. Seyahat etme mobilitesinde teknoloji taşınabilir olmalı ve aracın içindeki kısıtlı alanda kullanılabilir. O yüzden masaüstü bilgisayarlar bu mobilite türünde kullanılamaz, onun yerine mobil ve taşınabilir cihazlar olan dizüstü bilgisayarlar ve cep bilgisayarları bu rolü üstlenir. Gezinme mobilitesi için gereken teknolojik koşullar daha da sınırlıdır: kullanıcı yürüme ve hareket halinde iken dizüstü bilgisayarlar da kullanılamaz olur. Daha karmaşık ara yüzlere sahip el cihazlarına ihtiyaç vardır. Oysa ziyaret etme mobilitesinde insanlar teknolojiyi çok daha rahat, kısıtlamaların daha az olduğu şekilde kullanırlar. Kullanıcı masaüstü bilgisayarını bir müşterisinin ofisinde rahatça kullanabilir. Mobil teknoloji olan akıllı telefonlar ve cep bilgisayarları bu üç mobilite durumunda da çok yararlıdır. Taşınabilir teknoloji olan dizüstü bilgisayarlar hem ziyaret hem de seyahat sırasında, oysa masaüstü teknolojisi ise sadece ziyaret ederken kullanılabilir.

Sosyal hayatın dönüşümünde çok önemli rol oynayan mobilite kavramı daha çok insanların coğrafi sınırlamalardan bağımsız hale gelmesi olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Makimoto ve Manners(1997) daha sonraki yıllarda ofis ve evlerde kullanılan hizmet ve araçların büyük bir kısmının taşınabilir boyutlara erişecek olduğundan insanların coğrafyadan bağımsız hale geleceğini, bu mobil teknolojileri kullanan insanların istedikleri yerde yaşama ve istedikleri kadar seyahat etme özgürlüğüne sahip olacaklarını, küresel göçebe veya küresel göçmen olma durumunda kalacaklarını, bunu da sağlayan mobil teknolojiler olan cep telefonları ve cep bilgisayarları sayesinde olacağını savunmuşlardır.

Luff ve Heath (1998) “İşbirliği içindeki Mobilite” başlıklı çalışmalarında başka bir mobilite tipolojisi önermişlerdir. Amaçları değişik iş yeri çalışmalarında topladıkları verileri kullanarak mobilite ile ilgili iş deneyimlerini detaylı olarak açıklamak olan bu bilim adamları mobilite çeşitlerini gruplandırmışlardır: *mikro mobilite* - Fiziksel nesnelere insanlar arasında kol uzunluğu mesafesinde uzatılabildiği ve yönetilebildiği mobilite, *yerel mobilite* - İnsanların yaşadıkları ve çalıştıkları yerlerde birbirleriyle olan yardımlaşmaları, ilişkileri, bilgi alışverişleri ve dolaşimleri, *uzak mobilite* - Geniş alanlara dağılmış ve uzak mesafelerde dolaşan insanların değişik nesne ve işlemleri uygulayarak uzak mobil aktivitelerinin koordinasyonunu içerir.

Mobilite kavramını daha genişletmek üzere Sorensen ve Kakihara (2002) benzer yönde araştırmalar yapmış, mobilite kavramı ve insan etkileşimini üç farklı boyutta ele alarak genişletmeye çalışmışlardır: *uzamsal mobilite*, insanların yeryüzündeki hareketlerini ve modern iletişim sayesinde uluslararası turizm ve iş seyahatlerinin artmasını vurgular. Küresel iş hacminin yüzde onuna varan turizm, mobil teknolojiler sayesinde insanların coğrafi hareketlerinin artmasına sebep olmuştur. Ancak insan hayatının öne çıkan doğası olan göçebelik, bütün bu mobilite kavramının tartışma alanlarından sadece biridir. Urry (2000) mobilitenin mekan yönü dışında başka objelerin mobilitesinin de düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre hareket eden objeler insanların hareketleri ile ilişkilidir ancak daha karmaşık ve değişik yollar izlemektedirler. Bu, sony-walkman örneğinde daha iyi anlaşılmaktadır. Bu obje uzun süre insanın bir uzantısı olmuştur. Modern tüketim kültüründe ondan daha iyi insanla bütünleşmiş obje bulmak zordur. Dışarıda hareket eden insan için, modern göçebe insana gerekli bir donanım olarak tasarlanmıştır. Postmodern kültürün mobiliteye verdiği yüksek değer bir kanıtı olmuştur.

Sembollerin mobilitesi: küresel televizyon uydu ağlarında yayınlanan görsel görüntüler ve sesler milyarlarca insanın anında dünyadaki her olaydan haber almasını sağlar. Aynı şekilde ülke sınırlarının ötesinde korkunç miktarda ses, görüntü ve bilginin dolaştığı internetin de önemini vurgulamak gerekir. Çoklu medyanın yakınsaması olan telefon, televizyon ve internet üçlüsünün sosyal ve ekonomik aktiviteleri daha da çok desteklemesi sembollerin çok daha hızlı değişmesine neden olmaktadır.

Üçüncü olarak sembollerin internette dolaşımı başka bir mekansal gerçeklik üretmektedir: *mekanın mobilitesi*. Bilgisayarın milyonlarca insanı birbirine bağlayan bir iletişim aracı olması nedeniyle sanal mekan, sanal veya siber topluluklar kavramlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böyle bir iletişim, insanlar arasında etkileşimin ana unsuru olan coğrafi uzaklığın, “burada” ve “orada” sınırlarının öneminin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Artık siber mekan nerede olmasıyla değil hangi bilgi ile belirlenmektedir. Toplumun günlük hayatı fiziksel mekandan ve coğrafi yakınlıktan soyutlanmıştır. Dolayısıyla siber mekanda mekan kavramı insan ilişkileri ekseninde yeniden gözden geçirilerek tasarlanmalıdır. Sonuç olarak bugünkü mekânın mobilitesi insanların genişletilmiş coğrafi hareketlerinin yanı sıra objelerin, sembollerin ve mekânın kendisinin küresel akışı olarak da ifade edilirse sosyal hayatlardaki yeni mobilite gerçeği daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Zamana bağlı mobilite de ise teknoloji zaman olarak sosyal aktiviteleri işlerin hızlanması ve zaman kazanma şeklinde etkilemektedir. Bir başka deyişle iş düzeninin yapısal parametreleri olan iş süresi, iş aktivitelerinin ardışıklığı, konum ve iş aktivitelerinin tekrarlanma oranlarının yeni teknolojiler sayesinde zamansal değişiminden söz edilmektedir. Örneğin fabrikadaki montaj hatlarında üretimin zaman olarak veriminin artırılma isteği, modern baskı teknikleri sayesinde kitap, gazete ve dergi basımının hızlanması gibi.

Hızlanma ve zaman kazanma, sosyal aktivitelerin yeni teknolojilerle sadece zamansal dönüşüme değil aynı zamanda işyerlerindeki düzen ve çalışanlar arasındaki davranışlarının değişimine ve çalışanların bu yapısal değişiklikleri yorumlama ve uyum sağlama şekillerinin de değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Ayrıca iş ve özel yaşama ayrılan saatler de değişmiştir. Cep telefonlarının günlük yaşamın bir parçası olmasıyla “zaman alınıp satılan ve telefonda ticareti yapılan bir eşyaya dönüşmüştür. Dakika, saat, gün ve haftaların eski zamanlamaları yeniden düzenlenebilir, planlanabilir ve tartışılabilir hale gelmiştir.” (Townsend vd, 1998)

Bazı teknolojiler tek-zamanlı³ yapılabilir ve bunu destekler. Burada insanlar aktivitelerini ve programlarını her olayın oluşumuna belirli bir zaman ayırarak yapılandırır. Başka bir deyişle insanlar, tek-zamanlıda aynı anda sadece bir iş yapabilmekte, çok-zamanlı⁴ da ise aynı anda birkaç işi bir arada yapabilmektedir. Örneğin ardışık olarak yapılandırılan etkinlikler: yazıcıdaki yapılacak işlerin sıralanması. Ağ teknolojileri çok-zamanlı etkinliklerin yapılmasına izin verir. “İnternetin en belirgin özelliğinin zaman bölüşümlü bilgi işlem üzerine dayanmasıdır.” Castells(2000). E-posta ile asenkron iletişim aynı zamanda birkaç işin yapılmasını mümkün kılar. Literatürde bu durum için iletişimin *sivilleştirilmesi* (Geser, 2004), *akışkanlaştırılması* (Sorensen ve Kakihara, 2002) veya *esnemesi* (Ling ve Yttri, 2002) gibi terimler kullanılmıştır. Mol ve Law(1994) insanların mobilitesini akışkanlar metaforu ile tanımlamış, Kellermann(2006) ise fiziksel ve sanal mobiliteyi bu metaforu kullanarak karşılaştırmıştır. “Modern telefon teknolojisi sayesinde bilginin hareket etmesi gaz kadar esnek; modu, şekli ve hacmi kolayca değişebilir ve transferi çok hızlıdır. İnsanların hareket etmesi ise sıvılarınki gibidir. Hareket modu değişebilir ve bir dereceye kadar kendi kendine motive olabilir ancak ön hazırlık gerekir, ani olamaz. Eşyaların hareketi çoğunlukla katı cisimlerinkine benzer. Hareket etmek daha yavaştır ve taşınması gerekir. Sermayenin hareketi ise sermaye transferlerinin hala düzenlenip rapor edilmesine rağmen teknolojinin gelişmesi ile bilginin hareketine benzemeye başlamıştır.”

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BIT) çok-zamanlılığın artmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak elektronik posta, diğer asenkron bilgi ve iletişim teknolojileri uygulamalarında

insanların birden fazla işi aynı anda yapabiliyor olmalarını kabul etmek gerekir. Bilgi ve iletişim teknolojileri bilgi ve fikirlerin aynı anda yayılıp ve anında bütün küreye erişebilmesine izin vermektedir. Zamanın anındalığı modern toplumlarda ve siber uzayda insan aktivitelerinin çok-zamanlılığının artmasını sağlamaktadır. Artık doğrusal-zaman kavramı yerine her bir bireyin perspektif ve yorumuyla değişik çoklu-zaman modlarından bahsetmek daha uygun olacaktır. Bu da insanların tek-zamanlı ve çok-zamanlı etkileşimlerinin iç içe geçtiği ve birbirleriyle pazarlık ettiği karmaşık sosyal bir çevrenin oluşmasına neden olmaktadır.

Duruma bağlı mobilite'de ise sosyal etkileşimlerin mobil teknolojileri tarafından mobilizasyonu daha geniş açılardan düşünülürken, zaman ve uzam kadar insan etkileşimlerini düzenlemede önemli rol oynamaktadır. Mobil iletişimde etkileşimin “nerede” ve “ne zaman” olduğunun yanı sıra özellikle koşullar (nasıl olmuş) sorusu da sorulmalıdır. Belirli koşullardaki etkileşimler farklı ve kritik durumlara neden olabilir. Örneğin bir iş toplantısı sırasında iş kadınının çocuğundan bir çağrı almasıyla iş ortamından anelik durumuna geçmesi veya arabada bir takım işlerin cep bilgisayarları veya cep telefonları ile hallediliyor olması veya cep telefonu ile bir çağrı yapıldığı sırada gelen başka bir çağrının araya girmesi veya gelen çağrıların beklemeye alınması

³ Tek zamanlılık : Monochronicity

⁴ Çok zamanlılık : Polychronicity

veya reddedilmesi gibi cep telefonu özellikleri sayesinde çok farklı durumdaki çağrılar aynı anda yapılabilmesi gibi. Bu da insanların daha esnek olmalarını, olası bölünmeleri ve iletişim yoğunluğunu gelen çağrılar tarayarak, cevap verilecekleri veya yok sayılacakları seçerek ve farklı durumlardaki çağrılar önceliklerini belirleyerek hareket etmelerini gerektirmektedir. Bu şekildeki süreç, kullanıcının daha önceki aktivitesini bölerek durum değişikliğine gitmesi anlamına gelmektedir.

Bugün artık e-posta ve özellikle cep telefonları ile yaşanan durum değişimleri ve bölünmeler yanıt verme beklentilerini yükseltmiştir ve insanlar günlerinin bir bölümünü mesajlara cevap verme veya mesaj gönderme ile geçirmektedir. Cep telefonlarında tekrarlanan çağrılara cevap vermeme insanlarda tedirginlik ve kuşku yaratmaktadır oysa sabit hatlı telefonlarda aynı etki görülmemektedir. Bu örnekler Mobil Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (mBIT) insanların kişisel ve profesyonel etkileşim ve iletişimindeki içeriklerin, bağlamların nasıl değiştiğini göstermektedir.

Larsen, Urry ve Axhausen (2006) yaptıkları çalışmalarda beş farklı mobilite türü ortaya koymuşlardır: *Fiziksel Seyahat*: İnsanların iş, eğlence, aile hayatı, boş zaman ve göç gibi günlük hayatlarındaki aktivitelerini kapsar. Bunlar belirli kişi, yer ve olaylara olan zorunlu, uygun, kaçınılmaz yada isteğe bağlı fiziksel yakınlıklar sonucu oluşur. *Fiziksel Hareket*: Ürünlerin, objelerin üreticiler, müşteriler ve perakendeciler arasındaki hareketlerinden oluşur. Ürünlerin insanların yaşadığı, çalıştığı yerlere, süpermarketlere, restoranlara ve alışveriş merkezlerine taşınmalarını içerir. *Hayali Seyahat*: Bunlar metin, görüntü, televizyon ve filmlerle yapılan seyahatleri kapsamaktadır. Televizyon insanların oturdukları yerden canlı gösterilere, dünyanın farklı yerlerine hayali olarak gitmelerini sağlar. *Sanal Seyahat*: İnsanların coğrafi ve sosyal uzaklığı aşarak gerçek zamanlı internete girip küresel bilgi ağlarından fiziksel seyahat etmeden yararlanmalarınıdır. Banka işlemlerinin, ürün alışverişlerinin internet üzerinden yapılması sanal seyahate örnek olarak gösterilebilir. *İletişimsel Seyahat*: İnsandan insana mektup, telefon, faks, e-posta, hızlı ileti ve video konferans aracılığıyla yapılan seyahatlerdir. Sosyal ağ üyelerinin birbirlerinden internet erişimi sayesinde sadece bir e-posta kadar uzakta olmaları veya cep telefonları sayesinde hareket halinde yolda olsalar dahi birbirleriyle bağlantı içinde olabilmeleri, iletişimsel seyahate güzel örneklerdir. İletişimsel seyahat elektronik postaya ileştirilen belge ve fotoğrafların sayısal ulaşımına olanak verir. Elektronik postalar özellikle uzun mesafeleri de kısa mesafeler kadar az ve eşit bir zamanda, çok ucuza aynı zamanda çoklu istikametlere ulaştırırlar. İş bilgileri, haberler, dedikodular, şakalar, konferans çağrıları ve skandallar böylece inanılmayacak derecede hızlı bir şekilde bütün dünyayı dolaşırlar.

Cep telefonları yukarıda sayılan bütün mobilite türlerinin kesişimini gösterir. Fiziksel seyahat eden insanlar cep telefonlarını almadan dışarı çıkmazlar, otobüs duraklarında geçen boş zamanları doldurmak amacıyla, yada uzun yolculuklarda cep telefonu ile konuşarak ve randevular, buluşma organizasyonları yaparak değerlendirmeye çalışırlar. Objeler olarak da cep telefonu yukarıda sayılan diğer mobiliteleri örneğin fotoğraf çekerek ve göndererek sanal mobilitelere neden olur.

Hammer ve Scheiner(2002) yaptıkları araştırmada mobilite biçimlerini *sosyal ve uzamsal mobilite* olarak ikiye ayırmış, uzamsal mobiliteleri de tekrar *kısa zamanlı ve uzun zamanlı uzamsal mobilite*, sosyal mobiliteleri de *dikey ve yatay sosyal mobilite* olmak üzere gruplandırmışlardır. Kısa zamanlı uzamsal mobiliteleri üçe ayırmak gerekir: Fiziksel mobilite, medya-ilişkili mobilite ve sanal mobilite. Fiziksel mobilite döngüsel, geçici, günlük hayattaki mobilite, trafik ve yollardaki mobilite olarak anlaşılmaktadır. Fiziksel mobilite insanların her gün işyerine gitmeleri ve toplu taşıma yada

Mobil iletişimde yeni mobilite gerçeği

özel araçlarını kullanarak yaşadıkları çevrede yer değiştirmeleri gibi döngüsel olarak günlük hayatta yaptıkları fiziksel hareketler ve yer değiştirmelerdir.

Medya-ilişkili kısa zamanlı mobilite ise insanların evlerinde kitle iletişim araçları olan televizyon veya DVD, CD izlemeleri veya radyo dinlemeleri olarak tanımlanabilir. Bu tamamen ev merkezli, yere bağımlı ve sabit ve tek yönlü bir aktivitedir. Birde sanal kısa zamanlı mobilite vardır ki bu da bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak sanal olarak hareket etmeyi işaret etmektedir. Örneğin internet ve cep telefonları kullanarak çift yönlü etkileşim sağlamak. Burada hiper-mobiliteden de söz etmek gerekir, bu da cep telefonundan internete girmek gibi aynı anda iki tür mobilite kullanmak anlamına gelir. Bu tür aktiviteler bireylerin aktivitelere katılmasını ve insanlarla değişik yerlerde etkileşim kurmalarını sağlar. Bunlar insan etkileşimini arttıran, uzaklık engelini azaltan ve insanların günlük hayatlarını planlama, örgütleme ve koordine etmesindeki coğrafi yakınlık ihtiyaçlarına meydan okuyan, uzamı aşan değişik teknolojilere bağlıdır. Ayrıca bu farklı mobilite türleri durum ve ilişki amaçlarına göre birbirlerini tamamlayıcı, telafi edici ve kuvvetlendirici özelliklere sahiptirler.

Uzun zamanlı mobilite ise ikametle ilgili kalıcı olan mobiliteyi içermektedir. Taşınma ve göçetme de bu biçimdeki mobiliteye örneklerdir. Sosyal mobilite ise iş hayatındaki yükseliş ve düşüşlerdeki hareketleri dikey sosyal mobilite, iş değiştirmek ise yatay sosyal mobilite olarak tanımlamaktadır. Gittikçe küreselleşen dünyada iş hayatı da çok değişmiştir. Artık başka şehirlerde, ülkelerde veya kıtalarda iş bulmak, çalışmak, ikamet veya oralara göç etmek sorun olmaktan çıkmıştır. Şehir içinde sürekli yükselen rezidanslar, şehirlere yakın mesafelerde oluşturulan banliyöler, insanlara ikamet edecekleri yerlerle ilgili uygun şartlarda çok fazla seçenek sunmuş ve taşınmalar artmıştır. Burada ulaşımın da gelişmesinin çok büyük payı olduğunu unutmamak gerekir.

Günlük hayattaki fiziksel mobilite incelenirken genelde aktivitelerin çeşit ve sıklığı, uzamsal yönelme, gidilen uzaklıklar ve ulaşım için seçilen araç seçimi gibi, bazen de zamanla ilgili zaman dağılımı, aktivitelerin ritmi ve süresi veya sosyal bağlar, aktivitelerin kimlerle yapıldığı gibi yönler de araştırılır. Kimin neyi ne kadar sıklıkta, ne zaman, nerede, ne kadar uzaklıkta, nasıl bir araç kullanarak yaptığı gibi sosyo-ekonomik-demografik (yaş, cinsiyet, meslek) ve uzamsal (ulaşım için kullanılan araç ve yollar - tren demiryolu, bisiklet, otobüs ve otomobil karayolu, uçak havayolu) parametreler incelenir.

Sanal mobilitede vokal iletişim sabit telefon, cep telefonu veya internet telefonu (VoIP) ile yazılı iletişim ise faks, e-posta ve SMS seçenekleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca sanal ve fiziksel mobilite aynı anda ve bir arada olabilir örneğin araba kullanırken cep telefonu ile yine yolda olan kişiyle görüşmek ya da trenle yolculuk yaparken dizüstü bilgisayar veya cep telefonu ile internet sitelerinden, sitelerin sunucu adresleri yol boyunca değişse de kesintisiz bilgi alabilmek gibi. Yeni karmaşık sanal mobiliteler sayesinde iletişimin geldiği şehirlerin, ülkelerin konumlarının veya uzamsal yapılarının önemi kalmamıştır. Bazı bilim adamları da insanların artık özgürce istedikleri yerden istedikleri zamanda iletişim kurabildiklerini ve eriştikleri bilginin (web siteleri) konumunu düşünmek zorunda olmadıklarını ve dolayısıyla mobil olan toplumlarda konumların rolünün kalmadığına inanmaktadır. Bir kısım bilim adamı ise buna karşı tez olarak gelişen sanal mobilite çağında yüz-yüze görüşmeler, fiziksel ve sanal akışların kontrol ve koordinasyonu için şehir ve konumların daha da çok önem kazandığını belirtmektedirler.

Teknolojinin gelişmesiyle insanlar sosyal ilişkilerini sanal ortamlara taşımışlardır. İnsanlar arası iletişim açısından bakıldığında sanal olarak eşzaman ve gerçek zamanda cep telefonları,

internet telefonları (VoIP), asenkron olarak da e-posta ve SMS yoluyla interaktif olarak iletişimi gerçekleştirmektedir. Bazı bilim adamları mobil telefonların ses, görüntü ve metin yoluyla insanlararası ilişkileri olumlu yönde etkilediğini ve geliştirdiğini savunurlar. Çalışmalar göstermiştir ki özellikle mobil yazılı iletişim insanlar arası ilişkilerde yeni etkileşim şekillerinin gelişmesine izin vererek insanların yakın çevreleri ile ilişkilerini daha da pekiştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca sanal ortamlar anonim ve gizliliği sağladığı için modern zamanlarda artan bireyciliği de desteklemektedir.

Teknolojinin gelişimi ile sanal sosyal ortamların artmasına karşılık günümüzde hala fiziksel yüz yüze yapılan iletişim en tercih edilenidir. İnsani yakınlık olarak hiyerarşik bir sıralama yapılması gerekirse en uzak olarak asenkron yazılı iletişim, daha az yakın gerçek zamanlı sesli iletişim ve en yakın yüz yüze iletişim gösterilebilir. Ancak gizlilik ve anonimlik açısından bakıldığında bu sıralama tam ters yönde olmaktadır. Yazılı iletişimde bir e-postaya cevap vermek günler ya da SMS'e ise saatler alabilmesi aynı zamanda gizlilik ve anonimlik sağlaması açısından diğer iletişimlere göre daha esnek sayılmaktadır. Sesli etkileşim olan telefonlarda insanlar arası yakınlık daha fazla ve içerik daha zengindir ancak gerçek zamanlı olması daha az gizlilik içerir. Sanal iletişimler yüz yüze fiziksel etkileşimden sayı ve sıklık bakımından çok daha fazla olmasına rağmen içerik ve insani boyutlar açısından zayıf kalmaktadır.

Mobil yazılı iletişimin yaygınlaşması küresel ölçekte iş dünyasında yeni ve karmaşık projeler ve insanlar arasında farklı etkileşim şekilleri yaratmıştır. Belgelerin anında ve doğrudan iletimi sayesinde karar verme süreçlerinin kolaylaşması, günlük bilgi alışverişinin çok hızlanması yazılı iletişimin etkileri arasında sayılabilir. Mobil iletişim turizmde de çok değişiklikler yapmış insanlar daha çok seyahat etmeye başlamıştır. Seyahatlerin hazırlık, koordinasyon ve takip evrelerinde mobil iletişim teknolojileri kullanılmaktadır.

Kaynaklar

Augé, M. (2000). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. J. Howe (çeviri.). London: Verso.

Bailey, D. E. ve N. B. Kurland (2002) Review of Telework Research : Findings, New Directions, and Lessons for the Study of Modern Work. *Journal of Organizational Behaviour*. Vol.23, 383-400.

Baumann, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge.

Bellotti, V. ve S. Bly (1996). Walking Away from the Desktop Computer: Distributed Collaboration and Mobility in a Product Design Team. *In Proceedings of the ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work (CSCW'96)*. ACM Press, Boston MA. 16th-20th November 1996

Boden, D. ve H.L. Molotch (1994). The compulsion of proximity. R. Friedland ve D. Boden (Ed). *NowHere Space, Time and Modernity* içinde. Berkeley, CA: University of California Press, 1994, 257–86.

Bonns, W. ve S. Kesselring (2001) Mobilität am Übergang von der Ersten zur Zweiten Moderne. U. Beck and W. Bonns (Ed), *Die Modernisierung der Moderne* içinde. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001, 177–90.

Mobil iletişimde yeni mobilite gerçeği

- Castells, M. (2000).** Grassrooting the space of flows. J. Wheeler, Y. Aoyama ve B. Warf . (Ed.) *Cities in the telecommunications age: the fracturing of geographies* içinde. New York: Routledge.
- Cresswell, T. (2006)** *On the Move : Mobility in the Modern Western World*. Routledge Taylor and Francis Group. New York.
- Geser, H. (2004)** Towards a Sociological Theory of the Mobile Phone, University of Zürich (Release 3.0) http://socio.ch/mobile/t_geser1.htm
- Hammer A. ve Scheiner J. (2002)** *Lebensstile, Milieus und räumliche Mobilität* Technical Note für das Projekt "StadtLeben", Arbeitspaket 1 + 2 (Stand 5.2.2002)
<http://www.isb.rwth-aachen.de/stadtleben/Projektschritte/AP-05-02-2002.pdf>
- Kellermann A. (2006)** *Personal Mobilities*. Routledge Taylor & Francis Group, New York
- Kristoffersen, S. ve F. Ljungberg (2000).** Mobility: From stationary to mobile work. K. Braa, C. Sørensen, and B. Dahlbom (ed). *Planet Internet* içinde. Lund, Sweden: Studentlitteratur, 41-64.
- Kaufmann, V., Canzler, W. ve Kesselring, S. (2008).** *Tracing Mobilities : Towards a Cosmopolitan Perspective*. Ashgate Publishing Company, Burlington.
- Larsen J., J. Urry ve K. Axhausen (2006)** *Networks, Mobilities and Geographies*. Ashgate Publishing Limited, UK
- Ling, R., ve Yttri, B. (2002).** Hypercoordination via mobile phones in Norway. J.E. Katz, M.A. Aakhus (ed.). *Perpetual Contact. Mobile Communication, Private Talk, Public Performance* içinde. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 139–169.
- Luff, P. ve Heath, C. (1998)** Mobility in Collaboration. *Proceedings of ACM 1998 Conference on Computer Supported Cooperative Work*. ACM Press. Makimoto, T. ve D. Manners (1997). *Digital Nomad*. John Wiley and Sons, Chichester.
- Makimoto, T. ve D. Manners (1997).** *Digital Nomad*. John Wiley and Sons, Chichester.
- Massey, D. (2005)** *For Space*. SAGE Publications, London
- Mol, A. ve J. Law (1994).** Regions, Networks and Fluids: Anaemia and Social Topology. *Social Studies of Science*. Ol.24, 641-671.
- Sheller, M. ve J. Urry, J. (2004a).** Mobile transformations of ‘public’ and ‘private’ life. *Theory, Culture and Society* 20, 107–25.
- Simmel, G. ve K. H. Wolff (1950)** *The Sociology of Georg Simmel*, New York: Free Press

- Sorensen C. ve M. Kakahara (2002).** Knowledge Discourses and Interaction Technology.
Proceedings of te 35th Hawaai International Conference on System Sciences (HICSS-35).
IEEE. Big Island, Hawaai. 7th-10th January 2002.
- Townsend, A.M., S. M. DeMarie ve A.R. Hendrickson (1998).** Virtual Teams : Technology and the Workplace of the Future. *The Academy of Manangement Executive.* Vol. 12, No.3, 17-29.
- Tuan, Y.F. (1977).** *Space and Place: The Perspective of Experience.* Minneapolis, MN: the University of Minnesota Press.
- Urry, J. (1999).** *Automobility, Car Culture and Weightless Travel:* A discussion paper.
<http://www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/urry-automobility.pdf>
- Urry, J. (2004).** The new mobilities paradigm. *mobility and the cosmopolitan perspective workshop.* Munich Reflexive Modernization Research Centre.
- Virilio, P. (2006).** *Çeviri : Speed and Politics.* Semiotext(e) foreign agent series, Los Angeles
Orijinal (1977) *Vitesse et Politque : Essai de dromologie,* Paris: Galilee.